

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τρίτο τμήμα)
της 10ης Δεκεμβρίου 2009*

Στην υπόθεση C-345/08,

με αντικείμενο αίτηση εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 234 ΕΚ, που υπέβαλε το Verwaltungsgericht Schwerin (Γερμανία) με απόφαση της 8ης Ιουλίου 2008, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 28 Ιουλίου 2008, στο πλαίσιο της δίκης

Krzysztof Peśła

κατά

Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τρίτο τμήμα),

συγκείμενο από τους J. N. Cunha Rodrigues, πρόεδρο του δευτέρου τμήματος, προεδρεύοντα του τρίτου τμήματος, P. Lindh, A. Rosas, U. Lohmus και A. Ó Caoimh (εισηγητή), δικαστές,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γερμανική.

γενική εισαγγελέας: E. Sharpston
γραμματέας: C. Strömholm, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 2ας Ιουλίου 2009,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- ο K. Peśla, εκπροσωπούμενος από τον B. Kemper, Rechtsanwalt,
- η Γερμανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Lumma και την J. Kemper,
- η Τσεχική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον M. Smolek,
- η Ελληνική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις Ε. Σκανδάλου και Σ. Βώδινα,
- η Ιρλανδία, εκπροσωπούμενη από τον D. O'Hagan, επικουρούμενο από τους M. Collins, S.C., και D. Dodd, BL, καθώς και από την K. Keane, BL,
- η Ουγγρική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τις J. Fazekas και K. Veres, καθώς και από τον M. Fehér,

- η Αυστριακή Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τον E. Riedl,

- η Φινλανδική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την A. Guimaraes-Purokoski,

- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους H. Støvlbæk και M. Adam, καθώς και από την M. Vollkommer,

κατόπιν της αποφάσεως που έλαβε, αφού άκουσε τη γενική εισαγγελέα, να εκδικάσει την υπόθεση χωρίς ανάπτυξη προτάσεων,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία του άρθρου 39 ΕΚ.

- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο διαφοράς μεταξύ του K. Pešla, Πολωνού υπηκόου, και του Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern (Υπουργείου Δικαιοσύνης του ομόσπονδου κράτους του Μεκλεμβούργου-Πρόσω Πομερανίας), όσον αφορά την άρνηση του εν λόγω υπουργείου να επιτρέψει στον ενδιαφερόμενο να πραγματοποιήσει, χωρίς εξετάσεις στα μαθήματα νομικής που είναι υποχρεωτικά για τη λεγόμενη «erstes juristisches Staatsexamen» (πρώτη κρατική εξέταση για την απόκτηση πτυχίου νομικής, στο εξής: πρώτη κρατική εξέταση), πρακτική άσκηση προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα ως ασκούμενος δικηγόρος («Rechtsreferendar»).

Το εθνικό νομικό πλαίσιο

- 3 Από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η άσκηση όλων των νομοθετικών κατοχυρωμένων νομικών επαγγελμάτων στη Γερμανία προϋποθέτει καταρχήν την απόκτηση «Befähigung zum Richteramt» (άδειας ασκήσεως του δικαστικού λειτουργήματος). Κατά το άρθρο 5, παράγραφος 1, του γερμανικού νόμου περί δικαστικών λειτουργιών (Deutsches Richtergesetz, στο εξής: DRiG), η άδεια αυτή χορηγείται στους επιτυχόντες τόσο στην πρώτη κρατική εξέταση, κατόπιν ολοκληρώσεως νομικών σπουδών σε πανεπιστήμιο, καθώς και στη δεύτερη κρατική εξέταση, κατόπιν πραγματοποίησεως πρακτικής ασκήσεως (Rechtsreferendariat, στο εξής: πρακτική άσκηση).
- 4 Κατά το άρθρο 5a, παράγραφος 2, του DRiG, το αντικείμενο των πανεπιστημιακών σπουδών –που πρέπει να διαρκούν δύο τουλάχιστον έτη στη Γερμανία– συνίσταται σε υποχρεωτικά μαθήματα και σε ειδικά μαθήματα επιλογής. Τα υποχρεωτικά μαθήματα αφορούν θεμελιώδεις τομείς του αστικού δικαίου, του ποινικού δικαίου, του δημοσίου δικαίου και της δικονομίας, περιλαμβανομένων των τομέων του ευρωπαϊκού δικαίου, της μεθοδολογίας του δικαίου και των θεμελιωδών πτυχών της φιλοσοφίας, της ιστορίας και της κοινωνιολογίας. Σκοπός των ειδικών μαθημάτων είναι η συμπλήρωση των σπουδών, η εμβάθυνση στα υποχρεωτικά μαθήματα με τα οποία σχετίζονται, καθώς και η διατομεακή και διεθνής προσέγγιση του δικαίου.
- 5 Κατά το άρθρο 5d, παράγραφος 2, πρώτη περίοδος, του DRiG, το επίπεδο των μαθημάτων που αποτελούν αντικείμενο της πρώτης κρατικής εξετάσεως πρέπει να είναι τέτοιο ώστε η διδασκαλία τους να μπορεί να ολοκληρωθεί σε τεσσεράμισι έτη. Όπως προβλέπει το άρθρο 5, παράγραφος 1, του ίδιου νόμου, η πρώτη αυτή εξέταση συνίσταται σε μία πανεπιστημιακού χαρακτήρα εξέταση διαφόρων ειδικών μαθημάτων και σε μία κρατική εξέταση των υποχρεωτικών μαθημάτων. Κατά την τρίτη περίοδο της εν λόγω παραγράφου 2, η τελευταία αυτή εξέταση περιλαμβάνει γραπτές και προφορικές δοκιμασίες.
- 6 Το άρθρο 5, παράγραφος 2, του DRiG απαιτεί συνοχή μεταξύ του περιεχομένου των σπουδών και της πρακτικής ασκήσεως. Κατά το άρθρο 5b του ίδιου αυτού νόμου, η πρακτική άσκηση διαρκεί δύο έτη και περιλαμβάνει έναν υποχρεωτικό τόπο ασκήσεως και έναν ή περισσότερους επιλεγόμενους τόπους ασκήσεως. Βάσει του ίδιου αυτού άρθρου, το υποχρεωτικό στάδιο της εν λόγω ασκήσεως πραγματοποιείται σε τακτικό πολιτικό δικαστήριο, εισαγγελική αρχή ή ποινικό δικαστήριο, διοικητική αρχή και δικηγορικό γραφείο. Κατά το άρθρο 5, παράγραφος 3, πρώτη περίοδος, του DRiG, η

γραπτή δοκιμασία της δεύτερης κρατικής εξετάσεως πρέπει να πραγματοποιηθεί μεταξύ του 18ου και του 21ου μήνα της πρακτικής ασκήσεως.

- 7 Το άρθρο 5b, παράγραφος 4, του DRiG προβλέπει ότι καθένα από τα υποχρεωτικά στάδια της πρακτικής ασκήσεως διαρκεί τρεις μήνες, εξαιρουμένου του σταδίου που πραγματοποιείται σε δικηγορικό γραφείο και διαρκεί εννέα μήνες.
- 8 Στο πλαίσιο της εκπαίδευσής αυτής και βάσει του άρθρου 10 του νόμου περί δικαστηρίων (*Gerichtsverfassungsgesetz*, στο εξής: *GVG*), οι ασκούμενοι δικηγόροι μπορούν να επιληφθούν, υπό την εποπτεία δικαστή, αιτήσεων δικαστικής συνδρομής, να ακούσουν τις παρατηρήσεις διαδίκων στο πλαίσιο της διαδικασίας, εξαιρουμένων των ποινικών υποθέσεων, και να διεξαγάγουν αποδείξεις και επ' ακροατηρίου συζητήσεις. Το άρθρο 142, παράγραφος 3, του *GVG* προβλέπει ότι στους ασκούμενους δικηγόρους είναι δυνατό να ανατεθούν καθήκοντα αναπληρώσεως υπαλλήλου εισαγγελικής αρχής, υπό την εποπτεία του εν λόγω υπαλλήλου.
- 9 Στα ομόσπονδα κράτη απόκειται να διευκρινίζουν τις λεπτομέρειες της εν λόγω ρυθμίσεως. Κατά το άρθρο 21, παράγραφος 3, του νόμου του ομόσπονδου κράτους του Μεκλεμβούργου-Πρόσω Πομερανίας περί καταρτίσεως των νομικών (*Gesetz über die Juristenausbildung im Land Mecklenburg-Vorpommern*, στο εξής: *JAG-M-V*), η πρακτική άσκηση ασκούμενου δικηγόρου πραγματοποιείται στο πλαίσιο καταρτίσεως ρυθμιζόμενης από το δημόσιο δίκαιο. Οι ασκούμενοι δικηγόροι λαμβάνουν, σύμφωνα με το άρθρο 21a, παράγραφος 2, του *JAG-M-V*, μηνιαίο επίδομα συντηρήσεως. Κατά τη διάρκεια αυτής της πρακτικής ασκήσεως, υπόκεινται σε ιεραρχικό έλεγχο και οφείλουν υπακοή στις οδηγίες του επιβλέποντός τους, βάσει του άρθρου 36, παράγραφοι 1 και 2, του κανονισμού εφαρμογής του νόμου περί καταρτίσεως των νομικών (*Verordnung zur Ausführung des Juristenausbildungsgesetzes*, στο εξής: *JAO M-V*). Κατά το άρθρο 24 του *JAG-M-V*, η περίοδος πρακτικής ασκήσεως ολοκληρώνεται την ημέρα δημοσιεύσεως της επιτυχίας του υποψηφίου στην εξέταση ή της αποτυχίας του στην πρώτη επαναληπτική εξέταση.

- 10 Κατά το άρθρο 6, παράγραφος 1, του DRiG, η πρόσβαση στην πρακτική άσκηση εξαρτάται από την επιτυχία στην πρώτη κρατική εξέταση. Όπως προβλέπει το άρθρο 112a του ίδιου νόμου, υπήκοοι κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης που έχουν πτυχίο νομικής από πανεπιστημιακή σχολή το οποίο τους παρέχει, στο εν λόγω κράτος μέλος, τη δυνατότητα μεταπτυχιακής εκπαιδεύσεως για το επάγγελμα του δικηγόρου, μπορούν να ζητήσουν στη Γερμανία την αναγνώριση της ισοτιμίας του πτυχίου αυτού με την πρώτη κρατική εξέταση. Εφόσον αναγνωρισθεί η εν λόγω ισοτιμία, ο ενδιαφερόμενος γίνεται δεκτός στην πρακτική άσκηση.
- 11 Από τη δικογραφία προκύπτει ότι το άρθρο 112a του DRiG, που τιτλοφορείται «Εξέταση της ισοτιμίας για τη χορήγηση αδειας πρακτικής ασκήσεως προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα», θεσπίστηκε κατόπιν της εκδόσεως της αποφάσεως του Δικαστηρίου της 13ης Νοεμβρίου 2003, C-313/01, Morgensbesser (Συλλογή 2003, σ. I-13467). Το άρθρο αυτό ορίζει τα εξής:

«(1) Υπήκοοι κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άλλου συμβαλλόμενου κράτους της Συμφωνίας για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο ή της Ελβετίας, οι οποίοι έχουν πτυχίο νομικής από πανεπιστημιακή σχολή το οποίο απέκτησαν σε ένα από τα κράτη αυτά και το οποίο τους παρέχει τη δυνατότητα μεταπτυχιακών σπουδών για το επάγγελμα του Ευρωπαίου δικηγόρου, δυνάμει του άρθρου 1 του νόμου για τη δραστηριότητα Ευρωπαίων δικηγόρων στη Γερμανία, λαμβάνουν άδεια, κατόπιν αιτήσεώς τους, προκειμένου να πραγματοποιήσουν πρακτική άσκηση, εφόσον οι γνώσεις και τα προσόντα τους αντιστοιχούν στις γνώσεις και τα προσόντα που πιστοποιούνται με την επιτυχή συμμετοχή στην κρατική εξέταση των υποχρεωτικών μαθημάτων βάσει του άρθρου 5, παράγραφος 1.

(2) Η εξέταση των απαιτούμενων βάσει της παραγράφου 1 γνώσεων και προσόντων εκτείνεται στο πτυχίο και τα προσκομιζόμενα αποδεικτικά, ιδίως τα διπλώματα, τα πιστοποιητικά επιτυχούς συμμετοχής σε εξετάσεις, λοιπά πιστοποιητικά που αφορούν την απόκτηση προσόντων και αποδεικτικά σχετικά με τη σχετική επαγγελματική εμπειρία. Αν από τον έλεγχο δεν προκύψει ή προκύψει μόνον εν μέρει η ύπαρξη ισοτιμίας, ο ενδιαφερόμενος μπορεί να ζητήσει να μετάσχει σε εξετάσεις για τη διαπίστωση της επαγγελματικής επάρκειάς του.

(3) Οι εξετάσεις επαγγελματικής επάρκειας συνίστανται σε συμμετοχή σε κρατικές εξετάσεις στη γερμανική οι οποίες αφορούν τις απαιτούμενες γνώσεις του γερμανικού

δικαίου και με τις οποίες κρίνεται η ικανότητα επιτυχούς ολοκλήρωσης της πρακτικής ασκήσεως. Η εξεταστέα ύλη περιλαμβάνει το αστικό, το ποινικό και το δημόσιο δίκαιο, καθώς και το αντίστοιχο δικονομικό δίκαιο εκάστου κλάδου. Οι γραπτές δοκιμασίες της κρατικής εξετάσεως στα υποχρεωτικά μαθήματα πρέπει να αφορούν τους αναφερόμενους στο δεύτερο εδάφιο της παρούσας παραγράφου τομείς του δικαίου, των οποίων η επαρκής γνώση δεν έχει αποδειχθεί στο πλαίσιο της εξετάσεως της παραγράφου 2, πρώτο εδάφιο.

(4) Η συμμετοχή στις εξετάσεις επαγγελματικής επάρκειας είναι επιτυχής, εφόσον

1. ο ενδιαφερόμενος επιτύχει στον απαιτούμενο αριθμό δοκιμασιών που προβλέπει η νομοθεσία του ομόσπονδου κράτους που διοργανώνει τις εξετάσεις για την επιτυχία στην κρατική εξέταση των υποχρεωτικών μαθημάτων, τουλάχιστον όμως στο ήμισυ των δοκιμασιών που προβλέπονται στο πλαίσιο της εν λόγω κρατικής εξετάσεως, και
2. επιτύχει στις δοκιμασίες σε τουλάχιστον δύο από τους τομείς του δικαίου που ορίζει η παράγραφος 3, δεύτερο εδάφιο, εκ των οποίων τουλάχιστον η μία επιτυχής δοκιμασία πρέπει να αφορά τον τομέα του αστικού δικαίου.

Εφόσον διαπιστώθηκε η επαρκής γνώση ενός από τους αναφερομένους στην παράγραφο 3, δεύτερο εδάφιο, τομείς δικαίου στο πλαίσιο της προβλεπόμενης στην παράγραφο 2, πρώτο εδάφιο, εξετάσεως, γίνεται δεκτό ότι ο ενδιαφερόμενος έχει επιτύχει στις δοκιμασίες του τομέα αυτού.

(5) Ο ενδιαφερόμενος μπορεί να επαναλάβει άπαξ τις εξετάσεις επαγγελματικής επάρκειας στις οποίες απέτυχε.

(6) Η αναγνώριση της ισοτιμίας βάσει της παραγράφου 1 ισοδυναμεί με επιτυχία στην πρώτη κρατική εξέταση κατά την έννοια του άρθρου 5, παράγραφος 1.

[...]»

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 12 Ο Κ. Peśla ολοκλήρωσε τον Δεκέμβριο του 2003 τις πανεπιστημιακές σπουδές του στη Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου του Ροζναή (Πολωνία) με την απόκτηση πτυχίου νομικής («magister»). Τον Ιανουάριο του 2005 η Νομική Σχολή του Πανεπιστημίου της Φρανκφούρτης-Oder (Γερμανία), όπου σπούδαζε εκ παραλλήλου με την Πολωνία από το 1998, του χορήγησε, μετά το πέρας της γερμανοπολωνικής νομικής εκπαίδευσής του, τον ακαδημαϊκό τίτλο του «Master of German and Polish Law», τον δε Φεβρουάριο του 2005 του χορήγησε επίσης τον ακαδημαϊκό τίτλο του «Bachelor of German and Polish Law».
- 13 Τον Νοέμβριο του 2005 ο Κ. Peśla υπέβαλε αίτηση προσβάσεως στο καθεστώς πρακτικής ασκήσεως προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα στο ομόσπονδο κράτος του Μεκλεμβούργου-Πρόσω Πομερανίας. Προς στήριξη της αιτήσεώς του, ο προσφεύγων επικαλέστηκε την προαναφερθείσα απόφαση Morgenbesser, προσκομίζοντας συγχρόνως περαιτέρω δικαιολογητικά όπως ακαδημαϊκές μονάδες προερχόμενες από την παρακολούθηση διαφόρων προγραμμάτων σπουδών, καθώς και πιστοποιητικά επαγγελματικής εμπειρίας, βεβαιώσεις παρακολουθήσεως μαθημάτων και άλλων εκπαιδευτικών προγραμμάτων.
- 14 Με απόφαση της 27ης Μαρτίου 2007, το Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern απέρριψε την αίτηση που σκοπούσε στην αναγνώριση της ισοτιμίας των γνώσεων κατά την έννοια του άρθρου 112a του DRiG. Το καθού στην κύρια δίκη έκρινε ότι κριτήριο για την αναγνώριση της ισοτιμίας είναι η απόκτηση των γνώσεων που απαιτούνται για την επιτυχία στα υποχρεωτικά μαθήματα της πρώτης κρατικής εξετάσεως δυνάμει του άρθρου 5, παράγραφος 1, του ίδιου νόμου. Γνώσεις αλλοδαπού

δικαίου δεν μπορούν να αναγνωριστούν ως ισότιμες λόγω των διαφορών που υφίστανται σε σχέση με το γερμανικό δίκαιο. Εξάλλου, σύμφωνα με την εν λόγω απορριπτική απόφαση, οι γνώσεις γερμανικού δικαίου που απαιτούνται για τη λήψη των ακαδημαϊκών μονάδων που συγκέντρωσε ο Κ. Ρεσλά με την απόκτηση του Master of German and Polish Law υπολείπονται σαφώς του επιπέδου γνώσεων που απαιτείται για την επιτυχία στις γραπτές δοκιμασίες της πρώτης κρατικής εξετάσεως στα υποχρεωτικά μαθήματα.

- 15 Με την εν λόγω απορριπτική απόφαση, διευκρινίζεται ωστόσο ότι ο Κ. Ρεσλά θα μπορούσε, κατόπιν αιτήσεώς του, να μετάσχει σε εξετάσεις επαγγελματικής επάρκειας κατά το άρθρο 112α, παράγραφος 3, του DRiG.
- 16 Στις 27 Απριλίου 2007 ο Κ. Ρεσλά άσκησε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου προσφυγή κατά της αποφάσεως της 27ης Μαρτίου 2007. Προς στήριξη της προσφυγής του υποστηρίζει πρωτίστως ότι ο έλεγχος της ισοτιμίας από το Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern αντιβαίνει στα κριτήρια που έχει αναπτύξει η νομολογία του Δικαστηρίου. Αν ως κριτήριο για την επιτυχία στην πρώτη κρατική εξέταση ληφθούν υπόψη οι γνώσεις και τα προσόντα ως προς το γερμανικό δίκαιο, τότε είναι αδύνατο ένα πτυχίο από αλλοδαπό πανεπιστήμιο να πληροί τα κριτήρια αυτά, δεδομένου ότι το γερμανικό δίκαιο δεν διδάσκεται κατά κανόνα στα λοιπά κράτη μέλη.
- 17 Επικουρικός, ο Κ. Ρεσλά επικρίνει την εν λόγω απορριπτική απόφαση, διότι δεν έλαβε επαρκώς υπόψη τις γνώσεις που απέκτησε στη Γερμανία στο πλαίσιο των σπουδών του, των πρακτικών του, της δραστηριότητάς του σε δύο πανεπιστημιακές έδρες, καθώς και στο πλαίσιο φροντιστηριακών μαθημάτων.
- 18 Το Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern υποστηρίζει ότι η προσβαλλόμενη απορριπτική απόφαση είναι δικαιολογημένη. Κατά την εκτίμησή του, δεν μπορεί να αναγνωρισθεί η ισοτιμία των αποκτηθεισών γνώσεων.

19 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Verwaltungsgericht Schwerin, κρίνοντας ότι η επίλυση της υποβληθείσας στην κρίση του διαφοράς εξαρτάται από τις προϋποθέσεις από τις οποίες εξαρτά το άρθρο 112a, παράγραφοι 1, 2 και 6, του DRiG την αναγνώριση ισοτιμίας, αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Συνάδει προς το άρθρο 39 ΕΚ το να αναγνωρίζεται η ισοτιμία κατά την έννοια του άρθρου 112a, παράγραφοι 1 και 2, του [DRiG] μόνο στην περίπτωση κατά την οποία από τα προσκομιζόμενα δικαιολογητικά συνάγεται ότι ο πολίτης που έχει την ιθαγένεια κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης διαθέτει τις γνώσεις και τα προσόντα τα οποία πρέπει να αποδείξει ότι έχει ο προσερχόμενος [στη γερμανική κρατική εξέταση] βάσει του άρθρου 5, παράγραφος 1, του [DRiG];
- 2) Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα:

Επιβάλλει το άρθρο 39 ΕΚ ως μοναδικό κριτήριο για τη σύμφωνη προς το κοινοτικό δίκαιο εξέταση της ισοτιμίας το να είναι το πανεπιστημιακό πτυχίο που αποκτήθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση από πολίτη κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης μαζί με τα λοιπά προσκομιζόμενα από αυτόν πιστοποιητικά θεωρητικής και πρακτικής εκπαίδευσεως παρεμφερή, από απόψεως επιπέδου (σε σχέση με τις παρεχόμενες ουσιαστικές γνώσεις) καθώς και διάρκειας σπουδών [και βαθμού δυσκολίας], προς [την πρώτη κρατική εξέταση];

- 3) Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως και στο δεύτερο ερώτημα:

Συνάδει προς το άρθρο 39 ΕΚ το να στηρίζεται μεν η αναγνώριση της ισοτιμίας κατά την έννοια του άρθρου 112a, παράγραφοι 1 και 2, του [DRiG], από απόψεως περιεχομένου, στα υποχρεωτικά μαθήματα της πρώτης (γερμανικής νομικής) κρατικής εξετάσεως, πλην όμως λόγω των επιτυχώς ολοκληρωθεισών νομικών σπουδών σε άλλο κράτος μέλος να τίθενται συναφώς “μειωμένες” κατά κάποιον τρόπο απαιτήσεις;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

- 20 Με τα δύο πρώτα ερωτήματα, που πρέπει να εξεταστούν από κοινού, ζητείται να διευκρινιστούν οι γνώσεις που πρέπει να ληφθούν υπόψη ως σημείο αναφοράς προκειμένου να εκτιμηθεί αν ο αιτών άμεση πρόσβαση, χωρίς συμμετοχή σε προβλεπόμενες προς τούτο εξετάσεις, σε πρακτική άσκηση προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα κατέχει επίπεδο γνώσεων ισότιμο με εκείνο που κατά κανόνα απαιτείται για την πρόσβαση στην εν λόγω πρακτική άσκηση εντός του οικείου κράτους μέλους. Συγκεκριμένα, με το πρώτο ερώτημα ερωτάται αν οι εν λόγω γνώσεις πρέπει να άπτονται του δικαίου του κράτους μέλους υποδοχής, ενώ, αντιθέτως, με το δεύτερο ερώτημα ζητείται να διευκρινιστεί αν οι γνώσεις του δικαίου άλλου κράτους μέλους μπορούν να θεωρηθούν ισότιμες, από απόψεως τόσο επιπέδου όσο και διάρκειας σπουδών και βαθμού δυσκολίας, με τις γνώσεις που απαιτούνται για την πρόσβαση στην πρακτική άσκηση προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα εντός του κράτους μέλους υποδοχής.
- 21 Με το τρίτο ερώτημα το αιτούν δικαστήριο ερωτά, κατ' ουσίαν, αν είναι δυνατόν το κοινοτικό δίκαιο να επιτάσσει την ορισμένου βαθμού μείωση του επιπέδου των γνώσεων του δικαίου του κράτους μέλους υποδοχής που απαιτείται για την πρόσβαση στην πρακτική άσκηση η οποία υποχρεωτικώς προηγείται της δεύτερης κρατικής νομικής εξετάσεως και της προσβάσεως στα νομικά επαγγέλματα, προς διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων.

Επί των δύο πρώτων προδικαστικών ερωτημάτων

- 22 Προκειμένου να δοθεί απάντηση στα δύο πρώτα ερωτήματα, πρέπει εξ αρχής να υπομνησθεί ότι οι ενδιαφερόμενοι που βρίσκονται στην κατάσταση του K. Pešla δεν μπορούν να επικαλεστούν το παράγωγο κοινοτικό δίκαιο στο πλαίσιο της διαφοράς της κύριας δίκης, προκειμένου να επιτύχουν την αναγνώριση των ακαδημαϊκών τίτλων και της επαγγελματικής εμπειρίας τους και να πραγματοποιήσουν την απαιτούμενη για την πρόσβαση στα νομικά επαγγέλματα στη Γερμανία πρακτική άσκηση.

- 23 Πράγματι, η οδηγία 98/5/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 16ης Φεβρουαρίου 1998, για τη διευκόλυνση της μόνιμης άσκησης του δικηγορικού επαγγέλματος σε κράτος μέλος διάφορο εκείνου στο οποίο αποκτήθηκε ο επαγγελματικός τίτλος (ΕΕ L 77, σ. 36), αφορά μόνον τους νομικούς που μπορούν να ασκήσουν άνευ ετέρου το δικηγορικό επάγγελμα στο κράτος μέλος προελεύσεώς τους (βλ. προαναφερθείσα απόφαση *Morgenbesser*, σκέψη 45). Επιπλέον, από τη δικογραφία προκύπτει ότι η άσκηση των δραστηριοτήτων του ασκούμενου δικηγόρου θεωρείται ως το πρακτικό σκέλος της απαιτούμενης για την πρόσβαση στα γερμανικά νομικά επαγγέλματα κατάρτισεως. Ως εκ τούτου, η δραστηριότητα αυτή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «νομοθετικ[ώς] κατοχυρωμένο επάγγελμα», κατά την έννοια της οδηγίας 89/48/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 21ης Δεκεμβρίου 1988, σχετικά με ένα γενικό σύστημα αναγνώρισης των διπλωμάτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που πιστοποιούν επαγγελματική εκπαίδευση ελάχιστης διάρκειας τριών ετών (ΕΕ 1989, L 19, σ. 16), όπως τροποποιήθηκε από την οδηγία 2001/19/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 14ης Μαΐου 2001 (ΕΕ L 206, σ. 1), χωριστό από τα γερμανικά νομικά επαγγέλματα αυτά καθαυτά, όπως είναι το επάγγελμα του δικηγόρου (βλ., κατ' αναλογία, προαναφερθείσα απόφαση *Morgenbesser*, σκέψεις 46 έως 55).
- 24 Όπως επιβεβαιώθηκε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της κύριας δίκης, ο K. Peśla δεν διέθετε τα επαγγελματικά προσόντα που απαιτούνται για την πρόσβαση στο δικηγορικό επάγγελμα στην Πολωνία.
- 25 Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι τόσο το άρθρο 39 ΕΚ, στο οποίο παραπέμπουν ρητώς τα υποβληθέντα ερωτήματα, όσο και το άρθρο 43 ΕΚ έχουν εφαρμογή σε καταστάσεις όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη.
- 26 Πρώτον, από τη δικογραφία και ειδικότερα από τις παρατηρήσεις της Γερμανικής Κυβερνήσεως προκύπτει ότι οι ασκούμενοι δικηγόροι, αφενός, καλούνται στο πλαίσιο της ασκήσεώς τους να χρησιμοποιήσουν στην πράξη τις γνώσεις που απέκτησαν με τις σπουδές τους, συμβάλλοντας με τον τρόπο αυτόν, υπό τις οδηγίες του επιβλεπόντός τους, στις δραστηριότητές του και, αφετέρου, λαμβάνουν, κατά το διάστημα της εκπαίδευσής τους, αμοιβή υπό μορφή μηνιαίου επιδόματος συντηρήσεως. Προς τούτο, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, εφόσον οι ασκούμενοι δικηγόροι ασκούν έμμισθη δραστηριότητα πραγματική και γνήσια, πρέπει να θεωρούνται ως εργαζόμενοι υπό την έννοια του άρθρου 39 ΕΚ (βλ., υπό την έννοια αυτή, απόφαση της 17ης Μαρτίου 2005, C-109/04, *Kranemann*, Συλλογή 2005, σ. I-2421, σκέψεις 12 έως 18).

- 27 Δεύτερον, η προβλεπόμενη από τη γερμανική νομοθεσία πρακτική άσκηση νομικών συνιστά περίοδο κατάρτισεως και αναγκαία προϋπόθεση για την πρόσβαση, μεταξύ άλλων, στο δικηγορικό επάγγελμα στη Γερμανία, το οποίο ρυθμίζεται νομοθετικώς και στο οποίο εφαρμόζεται το άρθρο 43 ΕΚ (βλ., κατ' αναλογία, προαναφερθείσα απόφαση *Morgenbesser*, σκέψη 60).
- 28 Σημειωτέον, επιπλέον, ότι η εφαρμογή των δύο αυτών άρθρων δεν αποκλείεται στην υπόθεση της κύριας δίκης βάσει των παρεκκλίσεων που προβλέπουν τα άρθρα 39, παράγραφος 4, ΕΚ για την «απασχόληση στη δημόσια διοίκηση» και 45, πρώτο εδάφιο, ΕΚ για τις «δραστηριότητες που συνδέονται [σε ένα κράτος μέλος], έστω και περιστασιακά, με την άσκηση δημόσιας εξουσίας».
- 29 Συγκεκριμένα, αφενός, στο μέτρο που ο ασκούμενος δικηγόρος πραγματοποιεί μέρος της πρακτικής ασκήσεώς του εκτός του δημόσιου τομέα, αρκεί να υπομνησθεί ότι η έννοια της απασχολήσεως στη δημόσια διοίκηση δεν περιλαμβάνει και την απασχόληση στην υπηρεσία ενός ιδιώτη ή ενός νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου, ανεξαρτήτως των καθηκόντων που καλείται να εκπληρώσει ο εργαζόμενος (βλ. απόφαση της 29ης Οκτωβρίου 1998, C-114/97, Επιτροπή κατά Ισπανίας, Συλλογή 1998, σ. I-6717, σκέψη 33, και προαναφερθείσα απόφαση *Kranemann*, σκέψη 19).
- 30 Μολονότι, στη διαφορά στο πλαίσιο της οποίας εκδόθηκε η προαναφερθείσα απόφαση *Kranemann*, επρόκειτο για πρακτική άσκηση μέρος της οποίας έπρεπε να πραγματοποιηθεί εκτός του δημόσιου τομέα, επισημαίνεται ότι στο μέτρο που ένας ασκούμενος δικηγόρος πραγματοποιεί μέρος της εκπαιδεύσεώς του σε τακτικό πολιτικό δικαστήριο, σε διοικητική ή εισαγγελική αρχή ή σε ποινικό δικαστήριο, ο ασκούμενος αυτός, όπως τόνισε η Γερμανική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, ενεργεί σύμφωνα με τις οδηγίες και υπό την εποπτεία του επιβλεπόντός του, όπως εξάλλου προκύπτει από τις διατάξεις του GVG και του JARO M-V που περιλαμβάνονται στις σκέψεις 8 και 9 της παρούσας αποφάσεως.
- 31 Συνεπώς, η δραστηριότητα ασκούμενου δικηγόρου δεν εμπίπτει στην προβλεπόμενη από το άρθρο 39, παράγραφος 4, ΕΚ παρέκκλιση, δεδομένου ότι η παρέκκλιση αυτή δεν έχει εφαρμογή σε περιπτώσεις στις οποίες, μολονότι η απασχόληση σχετίζεται με

το Δημόσιο ή με άλλους οργανισμούς δημοσίου δικαίου, εντούτοις δεν περιλαμβάνει καθήκοντα δημόσιας διοικήσεως (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 17ης Δεκεμβρίου 1980, 149/79, Επιτροπή κατά Βελγίου, Συλλογή 1980, σ. 1845, σκέψη 11, καθώς και της 30ής Σεπτεμβρίου 2003, C-47/02, Anker κ.λπ., Συλλογή 2003, σ. I-10447, σκέψη 59).

- 32 Αφετέρου, η προβλεπόμενη στο άρθρο 45, πρώτο εδάφιο, ΕΚ παρέκκλιση πρέπει να περιορίζεται στις δραστηριότητες οι οποίες συνιστούν, αυτές καθαυτές, άμεση και ειδική συμμετοχή στην άσκηση της δημόσιας εξουσίας (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 21ης Ιουνίου 1974, 2/74, Reyners, Συλλογή τόμος 1974, σ. 317, σκέψη 45, της 13ης Ιουλίου 1993, C-42/92, Thijssen, Συλλογή 1993, σ. I-4047, σκέψη 8, και της 31ης Μαΐου 2001, C-283/99, Επιτροπή κατά Ιταλίας, Συλλογή 2001, σ. I-4363, σκέψη 20).
- 33 Συνεπώς, για λόγους αντίστοιχους προς τους εκτεθέντες στη σκέψη 30 της παρούσας αποφάσεως, οι δραστηριότητες ασκουμένου δικηγόρου, ακόμη και όταν αφορούν τον δημόσιο τομέα, δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής της παρεκκλίσεως του άρθρου 45, πρώτο εδάφιο, ΕΚ (βλ. επίσης, κατ' αναλογία, προαναφερθείσα απόφαση Thijssen, σκέψεις 22 και 23).
- 34 Επισημαίνεται επίσης ότι, ελλείψει εναρμονίσεως των προϋποθέσεων προσβάσεως στα διάφορα επαγγέλματα, τα κράτη μέλη μπορούν να καθορίζουν τις γνώσεις και τα προσόντα που απαιτούνται για την άσκηση συγκεκριμένου επαγγέλματος και να απαιτούν την προσκόμιση πτυχίου που να πιστοποιεί ότι ο ενδιαφερόμενος διαθέτει τις σχετικές γνώσεις και τα σχετικά προσόντα (βλ. αποφάσεις της 15ης Οκτωβρίου 1987, 222/86, Heylens κ.λπ., Συλλογή 1987, σ. 4097, σκέψη 10, της 7ης Μαΐου 1991, C-340/89, Βλασσοπούλου, Συλλογή 1991, σ. I-2357, σκέψη 9, καθώς και της 7ης Μαΐου 1992, C-104/91, Aguirre Borrell κ.λπ., Συλλογή 1992, σ. I-3003, σκέψη 7).
- 35 Πρέπει, ωστόσο, να υπομνησθεί ότι το κοινοτικό δίκαιο θέτει όρια στην άσκηση της εν λόγω αρμοδιότητας των κρατών μελών, καθόσον οι οικείες εθνικές διατάξεις δεν επιτρέπεται να συνιστούν εμπόδιο στην πραγματική άσκηση των θεμελιωδών ελευθεριών που κατοχυρώνουν τα άρθρα 39 ΕΚ και 43 ΕΚ (βλ. προαναφερθείσα απόφαση Heylens κ.λπ., σκέψη 11, και απόφαση της 31ης Μαρτίου 1993, C-19/92, Kraus, Συλλογή 1993, σ. I-1663, σκέψεις 28 και 32).

- 36 Συναφώς, από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι εθνικοί κανόνες που θέτουν σε εθνικό επίπεδο προϋποθέσεις όσον αφορά τα προσόντα, ακόμη και αν εφαρμόζονται άνευ διακρίσεων λόγω ιθαγενείας, ενδέχεται να παρακωλύσουν ή να καταστήσουν λιγότερο ελκυστική την άσκηση των εν λόγω θεμελιωδών ελευθεριών, αν δεν λαμβάνουν υπόψη τις γνώσεις και τα προσόντα που έχει αποκτήσει ο ενδιαφερόμενος σε άλλο κράτος μέλος (βλ., υπό την έννοια αυτή, προαναφερθείσες αποφάσεις Βλασσοπούλου, σκέψη 15, Kraus, σκέψη 32, απόφαση της 22ας Μαρτίου 1994, C-375/92, Επιτροπή κατά Ισπανίας, Συλλογή 1994, σ. I-923, σκέψη 18, και προαναφερθείσα απόφαση Morgenbesser, σκέψεις 61 και 62).
- 37 Συνεπώς, όταν οι αρχές κράτους μέλους εξετάζουν αίτηση υπηκόου άλλου κράτους μέλους για πρόσβαση σε πρακτική άσκηση με σκοπό τη σε μεταγενέστερο στάδιο άσκηση νομοθετικά κατοχυρωμένου επαγγέλματος, υποχρεούνται να λαμβάνουν υπόψη τα επαγγελματικά προσόντα του ενδιαφερομένου, συγκρίνοντας αφενός μεν τα προσόντα που βεβαιώνονται με αυτά τα διπλώματα, πιστοποιητικά και άλλους τίτλους, καθώς και με τη σχετική επαγγελματική του πείρα, αφετέρου δε τα επαγγελματικά προσόντα που απαιτούνται από την εθνική νομοθεσία προς άσκηση του εν λόγω επαγγέλματος (βλ., υπό την έννοια αυτή, προαναφερθείσες αποφάσεις Βλασσοπούλου, σκέψη 16, και Morgenbesser, σκέψεις 57 και 58).
- 38 Η νομολογία αυτή αποτελεί τη νομολογιακή έκφραση μιας αρχής συμφυούς προς τις θεμελιώδεις ελευθερίες της Συνθήκης ΕΚ (βλ., υπό την έννοια αυτή, αποφάσεις της 14ης Σεπτεμβρίου 2000, C-238/98, Hocsmann, Συλλογή 2000, σ. I-6623, σκέψη 24, και της 22ας Ιανουαρίου 2002, C-31/00, Dreesen, Συλλογή 2002, σ. I-663, σκέψη 25). Όπως προκύπτει, μεταξύ άλλων, από τη σκέψη 61 της προαναφερθείσας απόφασης Morgenbesser, η ανάλυση αυτή δεν διαφοροποιείται αν η απόρριψη αιτήσεως, όπως η προκείμενη, υποψηφίου άλλου κράτους μέλους πλην της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας για πρόσβαση σε πρακτική άσκηση χωρίς εξετάσεις επάρκειας στα νομικά μαθήματα που είναι υποχρεωτικά για την πρώτη κρατική εξέταση στηριχθεί στην ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων ή στην ελευθερία εγκαταστάσεως.
- 39 Όπως επανειλημμένως έκρινε το Δικαστήριο, η διαδικασία συγκριτικής εξετάσεως για την οποία γίνεται λόγος στην παρούσα απόφαση πρέπει να παρέχει στις εθνικές αρχές του κράτους μέλους υποδοχής τη δυνατότητα να ελέγχουν βάσει αντικειμενικών κριτηρίων το κατά πόσον με το αλλοδαπό πτυχίο βεβαιώνεται ότι ο κάτοχός του διαθέτει γνώσεις και προσόντα, αν όχι όμοια, τουλάχιστον ισότιμα προς τα πιστοποιούμενα με το εθνικό πτυχίο. Η εκτίμηση αυτή περί ισοτιμίας του αλλοδαπού πτυχίου πρέπει να στηρίζεται αποκλειστικώς στο επίπεδο των γνώσεων και των προσόντων που τεκμαίρεται ότι διαθέτει ο κάτοχός του, βάσει του πτυχίου αυτού, της φύσεως και της διάρκειας των σπουδών, καθώς και της σχετικής πρακτικής ασκήσεως

(βλ. προαναφερθείσες αποφάσεις Heylens κ.λπ., σκέψη 13, Βλασσοπούλου, σκέψη 17, Aguirre Borrell κ.λπ., σκέψη 12, απόφαση της 22ας Μαρτίου 1994, Επιτροπή κατά Ισπανίας, σκέψη 13, και Morgenbesser, σκέψη 68).

40 Αν από τη συγκριτική αυτή εξέταση των πτυχίων προκύπτει ότι οι γνώσεις και τα προσόντα που πιστοποιούνται με το αλλοδαπό πτυχίο αντιστοιχούν στα απαιτούμενα από τις εθνικές διατάξεις, το κράτος μέλος υποχρεούται να δεχθεί ότι το πτυχίο αυτό πληροί τις προϋποθέσεις που θέτουν οι εθνικές διατάξεις. Αντιθέτως, αν από τη συγκριτική εξέταση προκύπτει μερική μόνον αντιστοιχία μεταξύ αυτών των γνώσεων και προσόντων, το κράτος μέλος υποδοχής μπορεί να απαιτήσει από τον ενδιαφερόμενο να αποδείξει ότι απέκτησε τις γνώσεις και τα προσόντα που του έλειπαν (βλ. προαναφερθείσες αποφάσεις Βλασσοπούλου, σκέψη 19, και Aguirre Borrell κ.λπ., σκέψη 14, απόφαση της 8ης Ιουλίου 1999, C-234/97, Fernández de Bobadilla, Συλλογή 1999, σ. I-4773, σκέψη 32, προαναφερθείσα απόφαση Morgenbesser, σκέψη 70, και απόφαση της 7ης Οκτωβρίου 2004, C-255/01, Μαρκόπουλος κ.λπ., Συλλογή 2004, σ. I-9077, σκέψεις 64 και 65).

41 Συναφώς, στις αρμόδιες εθνικές αρχές εναπόκειται να εκτιμούν αν η επίκληση των γνώσεων που αποκτήθηκαν στο κράτος μέλος υποδοχής, στο πλαίσιο είτε κύκλου σπουδών είτε πρακτικής εμπειρίας, αρκεί προς αναπλήρωση των γνώσεων που έλειπαν (προαναφερθείσες αποφάσεις Βλασσοπούλου, σκέψη 20, Fernández de Bobadilla, σκέψη 33, και Morgenbesser, σκέψη 71).

42 Στηριζόμενος στη νομολογία που παρατέθηκε στις τρεις προηγούμενες σκέψεις της παρούσας αποφάσεως και, ειδικότερα, στη σκέψη 68 και στην πρώτη περίοδο της σκέψης 70 της προαναφερθείσας αποφάσεως Morgenbesser, ο Κ. Peśla υποστηρίζει ότι, για να εφαρμοστεί εθνική διάταξη όπως το άρθρο 112α, παράγραφοι 1 και 2, του DRiG κατά τρόπο σύμφωνο με το κοινοτικό δίκαιο, πρέπει να ληφθούν πρωτίστως υπόψη οι γνώσεις και τα προσόντα που αποκτήθηκαν στο κράτος μέλος προελεύσεως, εν προκειμένω στην Πολωνία, –και, ενδεχομένως, να ληφθούν επικουρικός μόνον υπόψη οι γνώσεις και η κατάρτιση στο δίκαιο του κράτους μέλους υποδοχής, εν προκειμένω της Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γερμανίας. Ο προσφεύγων στην κύρια δίκη φρονεί ότι, αν οι γνώσεις και η κατάρτιση στο γερμανικό δίκαιο ήταν το στοιχείο αναφοράς για τη σχετική συγκριτική εξέταση, ένα αλλοδαπό πτυχίο επ' ουδενί θα μπορούσε να πληροί τις απαιτούμενες προϋποθέσεις, δεδομένου ότι το γερμανικό δίκαιο δεν διδάσκεται κατά κανόνα στα άλλα κράτη μέλη. Ως εκ τούτου,

κατά την άποψή του, η ελεύθερη κυκλοφορία αποκλείεται στην πράξη για τους νέους νομικούς που καταρτίστηκαν σε άλλο κράτος μέλος πλην της Γερμανίας.

- 43 Το επιχείρημα αυτό στηρίζεται σε εσφαλμένη ερμηνεία της νομολογίας στην οποία στηρίζεται.
- 44 Συγκεκριμένα, κατά τη νομολογία αυτή, στο πλαίσιο της συγκριτικής εξετάσεως που περιγράφεται στις σκέψεις 37 και 39 έως 41 της παρούσας αποφάσεως, το κράτος μέλος μπορεί να συνεκτιμά τις αντικειμενικές διαφορές τόσο ως προς το νομικό πλαίσιο του επαγγέλματος για το οποίο πρόκειται στο κράτος μέλος προελεύσεως όσο και ως προς το πεδίο δραστηριότητάς του. Στην περίπτωση του δικηγορικού επαγγέλματος, το κράτος μέλος δικαιούται, επομένως, να προβεί σε συγκριτική εξέταση των πτυχίων λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορές στην εθνική έννομη τάξη των οικείων κρατών (προαναφερθείσες αποφάσεις Βλασσοπούλου, σκέψη 18, και Morgenbesser, σκέψη 69).
- 45 Ως εκ τούτου, όπως προκύπτει από την παρατεθείσα στη σκέψη 37 της παρούσας αποφάσεως νομολογία και αντιθέτως προς τους ισχυρισμούς του K. Peśla, οι γνώσεις που πιστοποιούνται με το χορηγηθέν σε άλλο κράτος μέλος πτυχίο και τα προσόντα και/ή η επαγγελματική πείρα που αποκτήθηκαν σε άλλα κράτη μέλη, καθώς και η πείρα την οποία έχει αποκτήσει ο υποψήφιος στο κράτος μέλος όπου ζητεί την εγγραφή του, πρέπει να εξετάζονται σε σχέση με τα επαγγελματικά προσόντα που απαιτεί η νομοθεσία του κράτους μέλους υποδοχής (βλ. επίσης, υπό την έννοια αυτή, προαναφερθείσα απόφαση Aguirre Borrell κ.λπ., σκέψη 11, απόφαση της 11ης Φεβρουαρίου 1996, C-164/94, Αρανίτης, Συλλογή 1996, σ. I-135, σκέψη 31, και προαναφερθείσες αποφάσεις Dreessen, σκέψη 24, και Morgenbesser, σκέψη 67).
- 46 Το γεγονός και μόνον ότι οι ολοκληρωθείσες νομικές σπουδές στο δίκαιο κράτους μέλους μπορούν να θεωρηθούν παρεμφερείς, από άποψews τόσο επιπέδου καταρτίσεως όσο και διάρκειας και βαθμού δυσκολίας, προς τις σπουδές που απαιτούνται σε έτερο κράτος μέλος για να πιστοποιηθεί το απαραίτητο επίπεδο καταρτίσεως δεν συνεπάγεται, αφ' εαυτού, στο πλαίσιο της συγκριτικής εξετάσεως που περιγράφουν οι σκέψεις 37 και 39 έως 41 της παρούσας αποφάσεως, ότι πρέπει να θεωρούνται ανώτερες των γνώσεων που απαιτούν οι εθνικές διατάξεις του κράτους μέλους στο οποίο ο υποψήφιος ζητεί να του αναγνωρισθούν τα απαιτούμενα για την πρόσβαση

στα νομικά επαγγέλματα προσόντα οι γνώσεις που αφορούν κατά κύριο λόγο το δίκαιο του πρώτου κράτους μέλους και πιστοποιούνται με τους αποκτηθέντες στο τελευταίο κράτος μέλος τίτλους. Πράγματι, όπως διαπίστωσε το αιτούν δικαστήριο, αν γίνονταν δεκτά τα επιχειρήματα που προέβαλε ο K. Peśla στη διαδικασία της κύριας δίκης, λαμβανομένων υπόψη των ενδεχόμενων συνεπειών τους, θα καθίστατο δυνατή η πρόσβαση υποψηφίου στην πρακτική άσκηση χωρίς αυτός να διαθέτει οποιαδήποτε γνώση του γερμανικού δικαίου και της γερμανικής γλώσσας.

47 Εξάλλου, στο μέτρο που ο K. Peśla υποστηρίζει, επικουρικός, ότι οι γνώσεις γερμανικού δικαίου που απέκτησε κατά τη διάρκεια των πανεπιστημιακών του σπουδών στη Γερμανία ελήφθησαν ανεπαρκώς υπόψη από το Justizministerium Mecklenburg-Vorpommern, αρκεί να υπομνησθεί ότι, εν προκειμένω, δεν απόκειται στο Δικαστήριο να εξακριβώσει αν οι γερμανικές αρχές ορθώς κρίνουν ανεπαρκή δικαιολογητικά όπως τα προσκομισθέντα από τον K. Peśla.

48 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στα δύο πρώτα ερωτήματα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 39 ΕΚ πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι οι γνώσεις που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως σημείο αναφοράς για την εκτίμηση της ισοτιμίας των προσόντων στο πλαίσιο αιτήσεως άμεσης προσβάσεως, χωρίς δηλαδή σχετικές εξετάσεις, σε πρακτική άσκηση προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα είναι οι γνώσεις που πιστοποιούνται με την αναγνώριση των προσόντων που απαιτεί το κράτος μέλος στο οποίο ο υποψήφιος ζητεί να πραγματοποιήσει την εν λόγω πρακτική άσκηση.

Επί του τρίτου ερωτήματος

49 Με το τρίτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν, για την εξέταση της ισοτιμίας που πρέπει να πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τις σκέψεις 37 και 39 έως 41 της παρούσας αποφάσεως, επιβάλλεται η έστω και ελαφρά μείωση του επιπέδου των γνώσεων που απαιτούνται από το δίκαιο του κράτους μέλους υποδοχής, προκειμένου να εξασφαλισθεί η πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 39 ΕΚ.

- 50 Συναφώς, η πρακτική αποτελεσματικότητα του άρθρου 39 ΕΚ δεν επιτάσσει να υπόκειται η πρόσβαση σε επαγγελματική δραστηριότητα εντός κράτους μέλους σε μειωμένες απαιτήσεις έναντι εκείνων που κατά κανόνα προβλέπονται για τους υπηκόους του εν λόγω κράτους.
- 51 Με την αναφερθείσα στις σκέψεις 34 έως 41, 44 και 45 της παρούσας αποφάσεως νομολογία, το Δικαστήριο αναγνώρισε την ανάγκη συμβιβασμού της απαιτήσεως περί των απαραίτητων για την άσκηση συγκεκριμένου επαγγέλματος προσόντων με τις επιταγές της αποτελεσματικής ασκήσεως των θεμελιωδών ελευθεριών που κατοχυρώνουν τα άρθρα 39 ΕΚ και 43 ΕΚ (βλ., ειδικότερα επί του σημείου αυτού, προαναφερθείσα απόφαση *Heylens* κ.λπ., σκέψη 13).
- 52 Από τη νομολογία αυτή προκύπτει ότι η εξέταση της ισοτιμίας για την οποία γίνεται λόγος στη σκέψη 39 της παρούσας αποφάσεως πρέπει να πραγματοποιείται λαμβανομένης υπόψη της συνολικής καταρτίσεως, ακαδημαϊκής και επαγγελματικής, την οποία μπορεί να επικαλεστεί ο ενδιαφερόμενος προκειμένου να εκτιμηθεί αν η κατάρτιση αυτή πληροί έστω και εν μέρει τις απαιτούμενες προϋποθέσεις προσβάσεως στην οικεία δραστηριότητα (βλ. υπό την έννοια αυτή, μεταξύ άλλων, προαναφερθείσα απόφαση *Morgenbesser*, σκέψεις 66 και 67). Αν από τη συγκριτική αυτή εξέταση προκύψει ότι η εν λόγω συνολική κατάρτιση πληροί εν μέρει μόνον τις σχετικές προϋποθέσεις, το κράτος μέλος υποδοχής μπορεί, όπως προκύπτει από τη σκέψη 40 της παρούσας αποφάσεως, να απαιτήσει από τον ενδιαφερόμενο να αποδείξει ότι έχει αποκτήσει τις γνώσεις και τα προσόντα που του έλειπαν.
- 53 Το ότι το κράτος μέλος υποδοχής υποχρεούται να λαμβάνει υπόψη τις γνώσεις που αντιστοιχούν εν μέρει μόνον στις γνώσεις που πιστοποιούνται με την αναγνώριση των απαιτούμενων από την εθνική νομοθεσία του εν λόγω κράτους μέλους επαγγελματικών προσόντων, και μάλιστα όχι μέσω των εξετάσεων που οδηγούν στην αναγνώριση των προσόντων αυτών, διευκολύνει την ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, όπως προβλέπεται ειδικότερα από το άρθρο 39 ΕΚ. Συγκεκριμένα, ελλείψει της υποχρεώσεως αυτής, η μη προσκόμιση του πτυχίου που κατά κανόνα απαιτείται για τους υπηκόους του κράτους μέλους υποδοχής θα μπορούσε, αφ' εαυτής, να αποτελέσει καθοριστικό εμπόδιο στην πρόσβαση του ενδιαφερομένου στα νομικά επαγγέλματα εντός τους εν λόγω κράτους μέλους (βλ., συναφώς, προαναφερθείσα απόφαση *Morgenbesser*, σκέψεις 64 έως 67).
- 54 Συνεπώς, δεν μπορεί να γίνει δεκτό το επιχείρημα του K. Pešla ότι το άρθρο 39 ΕΚ θα καθίστατο κενό περιεχομένου, αν το κράτος μέλος υποδοχής μπορούσε να απαιτήσει

από τον υποψήφιο το ίδιο επίπεδο γνώσεων εθνικού δικαίου με εκείνο που πιστοποιείται με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων που απαιτούνται για την πρόσβαση στα εν λόγω επαγγέλματα εντός του οικείου κράτους μέλος.

55 Από τη δικογραφία προκύπτει, εξάλλου, ότι από τον ασκούμενο δικηγόρο αναμένεται, ήδη από της ενάρξεως της πρακτικής ασκήσεώς του, να επικουρεί τον επιβλέποντά του και να ασκεί δραστηριότητες υπό τις οδηγίες του. Προς τούτο, μπορεί να θεωρηθεί απαραίτητο ο εν λόγω ασκούμενος να διαθέτει, ήδη πριν από τη χρησιμοποίηση των νομικών γνώσεών του στο πλαίσιο των εν λόγω δραστηριοτήτων, το ίδιο επίπεδο γνώσεως του γερμανικού νομικού συστήματος με εκείνο που πιστοποιείται με την πρώτη κρατική εξέταση στα υποχρεωτικά μαθήματα. Εν πάση περιπτώσει, είναι ιδιαίτερος δύσκολο, λαμβανομένου υπόψη ιδίως του προοδευτικού χαρακτήρα της επαγγελματικής κατάρτισεως, να αποκτηθούν εντός του προβλεπόμενου χρόνου σπουδών οι απαραίτητες για την επιτυχή συμμετοχή στη δεύτερη νομική κρατική εξέταση γνώσεις.

56 Πάντως, μολονότι το άρθρο 39 ΕΚ δεν επιτάσσει τη μείωση του επιπέδου γνώσεως του δικαίου του κράτους μέλους υποδοχής που απαιτείται σε περιπτώσεις όπως η προκειμένη στην κύρια δίκη, πρέπει να υπομνησθεί ότι το άρθρο αυτό δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι στερεί από τα κράτη μέλη τη δυνατότητα να αμβλύνουν τις σχετικές με τα προσόντα απαιτήσεις.

57 Ως εκ τούτου, όταν οι αρχές κράτους μέλους εξετάζουν την αίτηση υπηκόου άλλου κράτους μέλους για πρόσβαση σε πρακτική άσκηση με σκοπό τη μετέπειτα άσκηση νομοθετικώς κατοχυρωμένου νομικού επαγγέλματος, όπως είναι η άσκηση προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα, δεν απαιτούν, βάσει μόνον του άρθρου 39 ΕΚ, από τον υποψήφιο, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το κοινοτικό δίκαιο εξετάσεως της ισοτιμίας, επίπεδο νομικών γνώσεων κατώτερο εκείνου που πιστοποιείται με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων που απαιτεί το εν λόγω κράτος μέλος για την πρόσβαση στη σχετική πρακτική άσκηση, χωρίς ωστόσο αυτό να σημαίνει ότι το εν λόγω άρθρο δεν επιτρέπει την ελαστική ερμηνεία των απαιτούμενων προσόντων.

- 58 Είναι ωστόσο σημαντικό η δυνατότητα μερικής αναγνώρισεως της ισοτιμίας, όπως περιγράφεται στη σκέψη 52 της παρούσας αποφάσεως, να μην είναι στην πράξη απλώς υποθετική.
- 59 Συναφώς, όταν από τη σύγκριση των προσόντων των οικείων υποψηφίων και των απαιτούμενων γνώσεων προκύπτει μερική μόνον αντιστοιχία, το κράτος μέλος υποδοχής δεν δικαιούται εν πάση περιπτώσει να απαιτεί την επιτυχία του υποψηφίου σε εξετάσεις επάρκειας της ίδιας εμβέλειας, ανεξαρτήτως της εκτάσεως των διαπιστωθεισών γνώσεων. Συγκεκριμένα, η έλλειψη προσήκουσας κατανομής των μαθημάτων που αποτελούν αντικείμενο της συγκριτικής εξετάσεως στην οποία αναφέρεται η σκέψη 37 της παρούσας αποφάσεως θα μπορούσε να έχει ως συνέπεια τον αποκλεισμό, στην πράξη, των αποκτηθέντων προσόντων, οπότε οι ενδιαφερόμενοι θα έπρεπε να αποδείξουν στη συνέχεια ότι δεν έχουν αποκτήσει μόνον τις γνώσεις που τους έλειπαν, αλλά και εκείνες που μπορούν να αναγνωρισθούν, και μάλιστα στο απαιτούμενο επίπεδο, στο πλαίσιο της εν λόγω συγκριτικής εξετάσεως.
- 60 Πρέπει ωστόσο να διευκρινιστεί ότι, στο μέτρο που η επιτυχία στις εθνικές νομικές εξετάσεις, όπως είναι η πρώτη κρατική εξέταση, αποτελεί απόδειξη της ευρείας αλλά και επισταμένης γνώσεως συγκεκριμένων τομέων του δικαίου, η προβλεπόμενη στην προηγούμενη σκέψη απαίτηση κατανομής των μαθημάτων δεν μπορεί να συνεπάγεται ότι επιμέρους μόνο γνώσεις σε ορισμένες πτυχές των εν λόγω τομέων του δικαίου αρκούν για να γίνει δεκτό το αίτημα του ενδιαφερομένου περί μερικής αναγνώρισεως των προσόντων του.
- 61 Στη διαφορά της κύριας δίκης, στο αιτούν δικαστήριο απόκειται να εξακριβώσει αν το σύστημα που καθιερώνει το άρθρο 112a του DRiG, όπως εφαρμόζεται από τις αρμόδιες εθνικές αρχές, παρέχει στα άτομα που διαθέτουν αρκούντως ευρεία και επισταμένη γνώση σημαντικού φάσματος μαθημάτων, τα οποία αποτελούν –από κοινού– αντικείμενο της προβλεπόμενης στα άρθρα 1 και 2 του άρθρου αυτού συγκριτικής εξετάσεως, τη δυνατότητα απαλλαγής από την υποχρέωση να επιτύχουν στο σύνολο των εξετάσεων που προβλέπει η παράγραφος 3 του ίδιου άρθρου.

- 62 Επί του σημείου αυτού, επισημαίνεται ότι, προς απάντηση σε ερώτηση που έθεσε το Δικαστήριο κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η Γερμανική Κυβέρνηση επισήμανε ότι, στην περίπτωση κατά την οποία ένας υποψήφιος απέκτησε, για παράδειγμα, γνώσεις γερμανικού αστικού δικαίου αντίστοιχες του επιπέδου που απαιτεί η προβλεπόμενη στο άρθρο 112α, παράγραφοι 1 και 2, του DRiG συγκριτική εξέταση, χωρίς ωστόσο να μπορεί να αποδείξει ότι διαθέτει το ίδιο επίπεδο γνώσεων στη γερμανική πολιτική δικονομία, οι προβλεπόμενες στο άρθρο 3 του ίδιου άρθρου εξετάσεις επάρκειας θα μπορούσαν να έχουν ως αντικείμενο μόνον τη γερμανική πολιτική δικονομία.
- 63 Επισημαίνεται, εξάλλου, ότι η εξέταση των γνώσεων και των προσόντων που προβλέπει το άρθρο 112α, παράγραφος 1, του DRiG είναι όντως λιγότερο απαιτητική στην πράξη από την πρώτη κρατική εξέταση. Συγκεκριμένα, από τη δικογραφία προκύπτει ότι, αντιθέτως προς τον πτυχιούχο νομικής που πραγματοποίησε τις σπουδές του στη Γερμανία, ο προερχόμενος από άλλο κράτος μέλος υποψήφιος δεν υποχρεούται να επιτύχει ούτε στις εξετάσεις στα ειδικά μαθήματα ούτε στις προφορικές εξετάσεις.
- 64 Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν συνάγεται εκ πρώτης όψεως ότι, στο πλαίσιο του συστήματος που καθιερώνει το άρθρο 112α του DRiG, η δυνατότητα μερικής αναγνώρισης των αποκτηθεισών γνώσεων, όπως περιγράφεται ιδίως στη σκέψη 52 της παρούσας αποφάσεως, είναι απλώς υποθετική, πρόκειται όμως για ζήτημα το οποίο πρέπει να εξακριβωθεί από το αιτούν δικαστήριο που είναι αποκλειστικώς αρμόδιο να αποφαινείται επί της ερμηνείας του εσωτερικού δικαίου
- 65 Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω σκέψεων, στο τρίτο ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 39 ΕΚ πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι, όταν οι αρμόδιες αρχές κράτους μέλους εξετάζουν την αίτηση υπηκόου άλλου κράτους μέλους για πρόσβαση σε πρακτική άσκηση με σκοπό τη μετέπειτα άσκηση νομοθετικώς κατοχυρωμένου νομικού επαγγέλματος, όπως είναι η άσκηση προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα, δεν απαιτούν, βάσει μόνον του άρθρου 39 ΕΚ, από τον υποψήφιο, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το κοινοτικό δίκαιο εξετάσεως της ισοτιμίας, επίπεδο νομικών γνώσεων κατώτερο εκείνου που πιστοποιείται με την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων που απαιτεί το εν λόγω κράτος μέλος για την πρόσβαση στη σχετική πρακτική άσκηση. Πρέπει ωστόσο να διευκρινιστεί, αφενός, ότι το άρθρο αυτό επιτρέπει επίσης την άμβλυση της σχετικής με τα εν λόγω προσόντα απαιτήσεως και, αφετέρου, ότι είναι σκόπιμο η δυνατότητα μερικής

αναγνωρίσεως των γνώσεων που πιστοποιούνται με την αναγνώριση των προσόντων του ενδιαφερομένου να μην είναι στην πράξη απλώς υποθετική, στοιχείο που πρέπει να εξακριβώνεται από το αιτούν δικαστήριο.

Επί των δικαστικών εξόδων

⁶⁶ Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τρίτο τμήμα) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 39 ΕΚ έχει την έννοια ότι οι γνώσεις που πρέπει να λαμβάνονται υπόψη ως σημείο αναφοράς για την εκτίμηση της ισοτιμίας των προσόντων, στο πλαίσιο αιτήσεως άμεσης προσβάσεως, χωρίς δηλαδή σχετικές εξετάσεις, σε πρακτική άσκηση προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα, είναι οι γνώσεις οι οποίες, κατά τεκμήριο, αντιστοιχούν στα προσόντα που απαιτεί το κράτος μέλος στο οποίο ο υποψήφιος ζητεί να πραγματοποιήσει την εν λόγω πρακτική άσκηση.
- 2) Το άρθρο 39 ΕΚ έχει την έννοια ότι, όταν οι αρμόδιες αρχές κράτους μέλους εξετάζουν την αίτηση υπηκόου άλλου κράτους μέλους για πρόσβαση σε επαγγελματική κατάρτιση με σκοπό τη μετέπειτα άσκηση υποκειμένου σε ειδική ρύθμιση νομικού επαγγέλματος, όπως στην περίπτωση της πρακτικής άσκησης προετοιμασίας για νομικά επαγγέλματα, η εν λόγω διάταξη δεν επιβάλλει, αυτή καθαυτή, στις οικείες αρχές την υποχρέωση να απαιτούν απλώς και μόνον από τον υποψήφιο, στο πλαίσιο του προβλεπόμενου από το κοινοτικό δίκαιο ελέγχου της ισοτιμίας, επίπεδο νομικών γνώσεων κατώτερο εκείνων που αντιστοιχούν στα προσόντα τα οποία είναι αναγκαία, κατά την εθνική νομοθεσία, για την πρόσβαση στη σχετική πρακτική άσκηση. Πρέπει

πάντως να διευκρινιστεί, αφενός, ότι το άρθρο αυτό δεν απαγορεύει μια τέτοια άμβλυνση της σχετικής με τα προσόντα απαιτήσεως και, αφετέρου, ότι είναι σημαντικό, στην πράξη, η δυνατότητα μερικής αναγνώρισεως των γνώσεων οι οποίες πιστοποιούνται με τα προσόντα που έχει αποκτήσει ο ενδιαφερόμενος να μην είναι απλώς υποθετική, στοιχείο το οποίο πρέπει να εξετάζεται από το αιτούν δικαστήριο.

(υπογραφές)